

ilahiyat akademi

Sayı: 19, 2024, 33-60.

Issue: 19, 2024, 33-60.

Süleymân b. Dâvûd eş-Şâzekûnî ve Hadis İlmindeki Yeri

Sulaymân b. Dâwûd al-Shâzakûnî and His Place in the Science of Hadith

İbrahim Saylan

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkutata Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
Assistant Professor, Osmaniye Korkutata University, Faculty of Theology, Department of Hadîth
Osmaniye/Türkiye

ibrahimsaylan@osmaniye.edu.tr | ORCID: [0000-0001-8462-8927](https://orcid.org/0000-0001-8462-8927) | ROR ID: [03h8sa373](https://ror.org/03h8sa373)

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş Tarihi Date Received

13 Şubat 2024 13 February 2024

Kabul Tarihi Date Accepted

29 Nisan 2024 29 April 2024

Yayın Tarihi Date Published

30 Haziran 2024 30 June 2024

İntihal Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımı ile taranmıştır. This article has been scanned with Turnitin
İntihal tespit edilmemiştir. software. No plagiarism detected.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (İbrahim Saylan). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (İbrahim Saylan).

CC BY-NC 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır. Licensed under CC BY-NC 4.0 license.

Saylan, İbrahim. "Süleymân b. Dâvûd eş-Şâzekûnî ve Hadis İlmindeki Yeri". *İlahiyat Akademi* 19 (Haziran 2024), 33-60. DOI: [10.52886/ilak.1436426](https://doi.org/10.52886/ilak.1436426)

Saylan, İbrahim. "Sulaymân b. Dâwûd al-Shâzakûnî and His Place in the Science of Hadith". *Theological Academia* 19 (June 2024), 33-60. DOI: [10.52886/ilak.1436426](https://doi.org/10.52886/ilak.1436426)

Atıf/ Cite as

Öz

Çalışmada, hicrî 2. asrın son yarısı ile 3. asrın ilk üçte birlik döneminde yaşayan, hakkında hem olumlu hem de olumsuz değerlendirmelerin yapıldığı Süleymân b. Dâvûd eş-Şâzekûnî'nin hadis ilmindeki yerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Şâzekûnî, hadis meclislerinin ve rihlelerin yoğun bir şekilde yapıldığı bir dönemde yaşamış, ismi Yahyâ b. Maîn, Ali b. el-Medîni ve Ahmed b. Hanbel ile birlikte anılmıştır. Bir yandan "hâfız" olarak meşhur olmuşken diğer yandan cerh edilmiştir. Bu sebeple hakkında birbirine tezat oluşturan bilgi ve değerlendirmeler varit olmuştur. Şâzekûn kelimesi, Yemen'de bez ve büyük giysi ticaretiyle meşgul olanlara verilen bir addır. Süleymân b. Dâvûd babasının bu mesleğine izafeten Şâzekûnî nisbesiyle anılmıştır. O, Minkar b. Ubeyd b. Kays kabilesine mensup olduğu için el-Minkarî olarak da tanınmıştır. Basra'da doğup büyüdüğü için el-Basrî nisbesine de sahip olan Şâzekûnî'nin künyesi Ebû Eyyûb olup o, "hâfız" olarak şöhret bulmuştur. Şâzekûnî'nin vefat tarihi ve yeri hususunda ihtilaf edilmiştir. Bununla birlikte genel kabul gören görüşe, onun 234 yılında İsfahan'da vefat etmiş olduğu şeklindeki görüştür. Şâzekûnî'nin muasırları olan Abdürrezzâk, İbn Ebî Şeybe, Ebû Zür'a ve daha başka muhaddisler onu; "ashâbü'l-hadis", ahfezu'n-nâs, "ondan daha iyi hâfız görmedim" ve "hadis ilmini en iyi bilenimiz" olarak nitelemişlerdir. Şâzekûnî'nin hadis "hâfızı" olduğu tabakat kitaplarında da yer almıştır. İbn Sa'd onun Basralı muhaddislerden sekizinci, Ebû Şeyh ise İsfahan muhaddislerinden beşinci tabakadan "hâfız" unvanıyla meşhur olduğunu kaydetmiştir. Zehebî, onu nadir yetişen; Süyûtî de hadisin bablarını ve inceliklerini en iyi bilen bir hâfız olarak tabakatında tanıtmıştır. Şa'nın hadis kaynaklarında da bir râvi olarak yer alan Şâzekûnî, ilmî meclislere katılıp müzakere yapmak ve hadis yazmak için Kûfe, Basra, Bağdat ve İsfahan'a birçok rihle yapmıştır. *Kütüb-i Tis'a* müellifleri içerisinde sadece Ahmed b. Hanbel, *Fedâ'ilü's-şahâbe* adlı eserinde hocası İbrâhim b. Muhammed senediyle ondan iki rivayet nakletmiştir. Mevcut hadis kaynakları içinde Şâzekûnî'den doğrudan hadis rivayet eden Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'dir. Taberânî ondan en fazla rivayet aktaran muhaddistir. Rûyânî, Ebû Avâne, Harâtî, Tahâvî, Âcurrî, Hâkim en-Nisâbûrî, Ebû Nuaym, Beyhakî ve daha başka muhaddisler eserlerinde ondan rivayetler nakletmişlerdir. Şâzekûnî'nin büyük tepki çeken; "Ümeye oğulları rüyamda minberime çıkan maymunlar ve domuzlar şeklinde bana gösterildi ve bu benim çok zoruma gitti, bunun üzerine Kadir Sûresi indirildi." gibi "metrûk" ve "batıl" rivayetleri bulunmaktadır. Ona ait meşhur olmuş "İlim kendisiyle hamama girdiğin şeyden başka bir şey değildir." gibi sözleri kaynaklarda yerini almıştır. Muhaddislerden Şâzekûnî'yi tümünden tevsîk eden, İbn Hibbân'dır. Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Ebû Hâtim, Nesâî ve daha başkaları başka sebeplerle onu "zayıf" kabul etmişlerdir. Yaşadığı süreç ile ilgili bilgi veren kaynakları "bütüncül bir bakışla" ele aldığımızda onun kendi döneminde bazı hususlarda temayüz ettiği, ilerleyen yıllarda bu vasıflarına hâle gelecek tutumlar sergilediği, kitaplarını kaybettiği için ezberden hadis rivayetinde hatalar yaptığı, hakkındaki bazı suçlamaların ise bir iddia olmaktan öteye geçemediği, bilerek hadis uydurmadığı, vehm sahibi bir râvi olduğu ve rivayetlerinin "i'tibar" için alınabileceği anlaşılmaktadır. Şâzekûnî'nin mütkın bir hâfız olarak kayıtlara geçmesi, onun tek başına adalet sahibi bir râvi olduğu anlamına gelmemektedir. Bir unvan olarak kullanılan bu kelime, ta'dîl lafzı olabilmesi için "sikatün hâfızün", "sikatün âkilun hâfızün" gibi râvinin güvenilir olduğunu belirten başka lafızlarla gelmelidir. Nitekim "hâfız" unvanıyla meşhur olduğu halde cerh edilen; Ebû Muâviye, Muhammed b. Yûnus el-Küdeymî ve Ebû Bişr Ahmed b. Muhammed el-Mus'abî gibi râviler de vardır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, eş-Şâzekûnî, Muhaddis, el-Minkarî, Hâfız, Cerh, Ta'dîl.

Abstract

This study aims to determine the place of Sulaymân b. Dâwûd al-Shâzakûnî who lived from the second half of the 2nd century Hijrî to the first third of the 3rd century Hijrî, and about whom both positive and negative evaluations were made, in the science of hadîth. Shâzakûnî lived in a period of intensive hadîth gatherings and riḥlas, and his name was mentioned together with Yaḥyâ b. Ma'în, 'Alî b. al-Madînî, and Aḥmad b. Ḥanbal, and also he became famous as a "ḥâfîz". On the other hand, he has been refused. In this respect, there have been probable conflicting information and evaluations about him. The word Shâzakûnî is a name given to those who were engaged in the trade of large garments made of linen in Yemen. Sulaymân b. Dâwûd was known as Shâzakûnî in honour of this profession of his father. He was also known as al-Minqarî because he belonged to the tribe of Minqar b. 'Ubayd b. Qays. Shâzakûnî, who was also attributed to al-Basrî as he was born and raised in Basra tagged as Abû Ayyûb, and he became famous as a ḥâfîz. The date and place of Shâzakûnî's death are disputed, but the generally accepted view is that he died in 234 in Isfahân. Al-Shâzakûnî's contemporaries such as 'Abd al-Razzâq, Ibn Abî Shaybah, Abû Zur'a and other muḥaddiths (hadîth scholars) described him as "aṣḥâb al-hadîth", aḥfaz al-nâs, "I have never seen a better ḥâfîz than him." and "the one who knows the science of hadith best". Shâzakûnî was also mentioned as a hadîth ḥâfîz in the books of ṭabaqât. Ibn Sa'd recorded him as the famous ḥâfîz, at the eighth rank among the muḥaddiths of Basra, while Abû al-Shaykh ranked him fifth among the muḥaddiths of Isfahan. Al-Zahabî described him as a rare scholar, and al-Suyûṭî introduced him as one of the best ḥâfîz who knew the chapters and subtleties of hadiths in their ṭabaqâts. Shâzakûnî, who also appears as a narrator in Shî'a hadîth sources, travelled between Kûfa, Basra, Baghdad, and Isfahan to debate and write hadîth by attending scholarship councils. Among the authors of the Qutub al-Tis'a, only Ahmad b. Ḥanbal, in his *Faḍâ'il al-ṣaḥâba*, narrated two narrations from him with the sanad of his teacher Ibrahim b. Muhammad. Among the existing hadith sources, it is Abû Ya'lâ al-Mawsilî who directly narrated hadith from al-Shâzakûnî. Al-Ṭabarânî is the muḥaddith who narrates most narrations from him in his work. Al-Rûyânî, Abû 'Awâna, al-Kharaitî, al-Taḥâwî, al-'Ajrî, al-Hâkim al-Nisâbûrî, Abû Nu'aym, al-Bayhaqî, and others narrated narrations from him in their works. Al-Shâzakûnî has "abandoned" and "superstitious" narrations such as "The sons of Benî Umayyah were shown to me in the form of monkeys and pigs ascending my pulpit, which bothered me greatly, so the Surat al-Qadr was revealed". Shâzakûnî's famous words such as "Knowledge is nothing but what you take a bath with." have taken their place in the sources. Among the Muḥaddithis, Ibn Ḥibbân is the one who fully authenticated Shâzakûnî. Yaḥyâ b. Ma'în, Ahmad b. Ḥanbal, al-Bukhârî, Abû Ḥâtim, al-Nasâ'î and others considered him *weak* for different reasons. When we take a "holistic view" of the sources that provide information about his life, it is understood that he was distinguished in some aspects in his period, that he exhibited attitudes that would harm these qualities in his later years, that he made mistakes in narrating hadith from memory because he lost his books, that some of his crimes were no more than an allegation, that he did not fabricate hadith on purpose, and that he was a delusional narrator and his narrations can be taken for "reputation". The fact that al-Shâzakûnî is recorded as a *prominent ḥâfîz* does not by itself mean that he was a narrator with justice. In order for this word, which is used as a title, to be considered as ta'dîl, it must be followed by other words that indicate that the narrator is trustworthy, such as "thiqa ḥâfîz" or "thiqa 'âqil ḥâfîz". In fact, there are other narrators such as Abû Mu'awiya, Abû al-'Abbâs Muḥammad b. Yûnus al-Qudaymî, and Abû Bishr Aḥmad b. Muḥammad al-Mus'abî who were famous with the title of ḥâfîz but were refuted.

Keywords: Hadîth, al-Shâzakûnî, Muḥaddith, al-Minqarî, Ḥâfîz, Refute, Ta'dîl.

Giriş

Bir haberin kıymeti, çoğu zaman haberin muhtevasından ve meydana geliş tarzından önce onu söyleyenin şahsiyetiyle alakalıdır. Söz konusu Allah Resûlü'nün (s.a.s.) haberini nakletme olunca bu durum daha da büyük bir önem arz etmektedir. Bu öneme binaen muhaddisler haberi nakledenin şahsiyetini, aklî istidlalini tespitle işe başlamışlar ve onun bu durumunu ömür boyu muhafaza edip etmediğini incelemişlerdir.

Hadis ilminin önemli şubelerinden biri olan cerh ve ta'dîl; hadisi koruma refleksi ile hicrî ilk asırda ortaya çıkmış, sözü getirenin mevsûk olup olmadığına yoğunlaşmış, onların dinî ve ilmî yönden tenkidini yapmış ve ehliyetlerini ortaya çıkarmaya çalışarak bu mühim görevi icra etmiştir.¹

Hadis âlimleri buldukları dönemlerde müsnid, muhaddis, imâm, hâfız, hüccet, hâkim, emîru'l-mü'minîn fi'l-hadîs gibi farklı unvanlarla anılmışlardır. Hadis âlimlerinin toplumdaki statüsünü yansıtan bu unvanların, onların kimlikleri hakkında ipuçları verdiğinde şüphe yoktur. Ancak sahip olunan bu kabil olumlu vasıflar, bir râvinin ta'dîline ve tevsîkine tek başına işaret etmekte midir? sorusunu akla getirmektedir. Bu zaviyeden bakıldığında bunun bir örneği olarak düşündüğümüz Süleymân b. Dâvûd eş-Şâzekûnî'yi (ö. 234/848) görmek mümkündür. Zira o, hadis meclislerinin ve rihlelerin yoğun yapıldığı bir dönemde yaşamış; ismi Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848), Ali b. el-Medînî (ö. 234/848-49) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ile yan yana zikredilmiş; bir taraftan "hâfız" olarak meşhur olmuş, diğer taraftan cerh edilmiş ve hakkında cerh-ta'dîl âlimlerinin farklı kanaatler serdettiği bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada, ricâl ve tabakat kitaplarında hakkında çoğu zaman olumlu mu olumsuz mu olduğunu tefrik etmekte zorlandığımız bilgiler bulunan, bir yandan "hâfız" olarak meşhur olmuş diğer yandan cerh edilmiş bir râvi olan Şâzekûnî'nin durumunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Hakkında herhangi bir çalışmaya rastlayamadığımız Şâzekûnî'nin hayatı, ilmî kişiliği ve rihleleri ele alınacak; temel hadis kaynaklarından onun rivayetlerinin genel mahiyeti hakkında bilgi verilecek, cerh-ta'dîl mertebesi tespit edilecek ayrıca farklı kullanımları olan "hâfız" kavramı üzerinde durulacaktır.

1. Şâzekûnî'nin Hayatı

Tam adının Süleymân b. Dâvûd b. Bişr b. Ziyâd Ebû Eyyûb el-Minkarî el-Basrî eş-Şâzekûnî olduğu, Bağdat'ta hadis hâfızlarıyla bir araya geldiği, onlarla

¹ Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1271), 1/6; 2/14; Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâkı'r-râvî ve âdâbi's-sâmi* (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1403), 2/200; Emin Âşıkutlu, "Cerh ve Ta'dîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/394.

müzakere ettiği, sonra İsfahan'a gidip oraya yerleştiği ve hadislerinin buradan yayıldığı belirtilmiştir.² Şâzekûnî'nin ne zaman doğduğuna dair bir kayıt bulunmamakla birlikte vefatı için hicrî 234 ile 236 yılları zikredilmiştir. İbn Sa'd (ö. 230/845), Buhârî (ö. 256/870) ve İbn Adî (ö. 365/976) onun hicrî 234 yılında,³ Ebü's-Şeyh (ö. 369/979) ise hicrî 236'da vefat ettiğini söylemişlerdir.⁴ Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), Şâzekûnî'nin hicrî 236 yılında vefat ettiğine dair bilginin yanlış olduğunu belirterek Taberî'nin (ö. 310/923) onun Cemaziyel-ûlâ ayında İsfahan'da 234'te vefat ettiğini söylediğini zikretmiştir.⁵ İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), hicrî 234 yılında vefat edenler başlığı altında Şâzekûnî'yi ele almış,⁶ Zehebî (ö. 748/1347) de bu yılı tercih etmiştir.⁷ Yukarıda görüşlerine başvurduğumuz müelliflerden Ebü's-Şeyh dışındaki âlimler, Şâzekûnî'nin hicrî 234'te vefat ettiğini kabul etmişlerdir. Bu durumda onun vefatı için hicrî 234 yılının tercihe daha şayan olduğu söylenebilir.

İbn Sa'd, Şâzekûnî'nin vefat ettiği yerin Basra olduğunu bildirirken,⁸ Ebü's-Şeyh ise onun İsfahan'a altı defa geldiğini ve sonunda orada vefat ettiğini söylemiştir.⁹ Aynı şekilde Hatîb el-Bağdâdî Cemaziyel-ûlâ ayında İsfahan'da,¹⁰ İbnü'l-Cevzî de Cemaziyel-âhir ayında İsfahan'da vefat ettiğini aktarmıştır.¹¹ Şâzekûnî'nin vefat ettiği ay konusunda ihtilaf edilmişse de vefatının İsfahan'da olduğu hususu genel kabul görmüştür.

İbn Sa'd'ın *et-Tabakât*'ında yer verdiği "Basra'da vefat etmiştir."¹² şeklindeki bilginin tashihe muhtaç olduğu kanaatindeyiz. Zira *et-Tabakât* hicrî 228'de telif edilmiştir.¹³ Şâzekûnî, İbn Sa'd'dan dört yıl sonra vefat etmiştir. Bu durumda Şâzekûnî'nin vefat yılı nasıl oldu da bu eserde yer aldı? sorusu akla gelmektedir. İbn Sa'd, Şâzekûnî ile aynı dönemde yaşamıştır ancak birbirleriyle karşılaştığına dair elimizde bir bilgi yoktur. Büyük bir olasılıkla İbn Sa'd eserini Şâzekûnî İsfahan'a yerleşmeden önce yazmıştır. Muhtemelen Şâzekûnî'nin vefat yılının *et-*

² Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ve züyükühî* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417), 9/42.

³ Muhammed b. Sa'd el-Hâşimî İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410), 7/225; Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Târîhu'l-evsat* (Kahire: Dâru'l-Va'î, 1397), 2/123; Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fi du'ufâ'i'r-ricâl* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418), 4/299.

⁴ Ebü Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Ca'fer el-İsfahânî Ebü's-Şeyh, *Tabakâtü'l-muhaddisîn bi-İsfahân ve'l-vâridîne aleyhâ* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1412), 2/123.

⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/48-49.

⁶ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412), 11/212.

⁷ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Mizânü'l-ittidâl fi nakdi'r-ricâl* (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1382), 2/206.

⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/225.

⁹ Ebü's-Şeyh, *Tabakâtü'l-muhaddisîn*, 2/123.

¹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/48-49.

¹¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 11/214.

¹² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/225.

¹³ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2012), 297.

Ṭabaḳāt' ta kaydedilmesi ise İbn Sa'd'ın öğrencileri veya müstensihler tarafından gerçekleşmiştir.

Nakledildiğine göre babası Yemen'de bez ve büyük giysi ticareti yapıyordu ve o dönemde bu işi yapanlara Şâzekûne (شاذكونة) adı veriliyordu.¹⁴ O da babasının mesleğine izafeten Şâzekûnî nisbesiyle anılmıştır. Şâzekûnî, Minkar b. Ubeyd b. Kays b. Ğaylân oğullarına mensuptur. Mensubu olduğu kabileye nispetle Minkarî, Basralı olduğu için el-Basrî ve babasının mesleğinden dolayı İbn Şâzekûnî veya yalnızca Şâzekûnî nisbeleriyle anılmış ve daha çok Şâzekûnî ile maruf olmuştur. Künyesi Ebû Eyyûb ve lakabı *hâfız* olarak tanınmıştır.¹⁵

Şâzekûnî'nin hakkında yazılanlara bakıldığında hicrî 3. ve 4. asırda parça parça olan bilgilerin Hatîb el-Bağdâdî tarafından bir araya getirildiği anlaşılmaktadır. Bir sonraki asırda İbnü'l-Cevzî bu bilgileri özetlemiş ve Zehebî'ye kadar bu bilgiler yatay ekseninde devam etmiştir. Zehebî ise kendi dönemine kadar ne var ne yok her şeyi toplamıştır. İbn Hacer ve Süyûtî de kendi dönemlerinde bu bilgileri kısmen rafine ederek nakletmişlerdir.

2. Şâzekûnî'nin İlmî Kişiliği

Şâzekûnî'nin kendi muasırı ve daha sonra gelen ilim ehlerinden kimseler onun ilmî seviyesine işaret etmişlerdir. Kendisiyle mülâki olan Abdürrezzâk'tan (ö. 211/826-27); "Hadisleri *en iyi ezberleyen* Şâzekûnî, hadis ihtilaflarını en iyi bilen İbnü'l-Medînî, ricâl ilmini en iyi bilen Yahyâ b. Maîn ve bütün bu özellikleri kendisinde toplayan Ahmed b. Hanbel olmak üzere Irak'tan önde gelen dört hadis âlimi bize geldi" bilgisi kaydedilmiştir.¹⁶ Yine Abdürrezzâk'ın bir başka sözünde; "Üç kişi benden hadis yazdı ve bunların dışında hiç kimsenin benden hadis yazmaması umurumda değildir. Onlar; *ahfezu'n-nâs* olan Şâzekûnî, ricâlî en iyi bilen Yahyâ b. Maîn ve en zahid olan Ahmed b. Hanbel'dir." dediği nakledilmiştir.¹⁷

Şâzekûnî'nin hafızasının kuvvetli olduğuna dair bilgiler birçok kaynakta ve farklı kişilerden aktarılmıştır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralamak mümkündür: Tirmizî (ö. 279/892) Ebû Zür'a er-Râzî'nin (ö. 264/878) Basra'da Ali el Medînî, İbn Şâzekûnî ve Amr b. Ali'den *hafızası* daha kuvvetli kimseyi görmedim, dediğini aktarmıştır.¹⁸ Abdülmü'min b. Halef, Ebâ Ali Sâlih b. Muhammed'e Şâzekûnî hakkında soru sorduğunu, onun da "ondan daha iyi *hâfız* görmedim" dediğini

¹⁴ Ebû'ş-Şeyh, *Ṭabaḳätü'l-muḥaddisîn*, 2/123.

¹⁵ Ebû'ş-Şeyh, *Ṭabaḳätü'l-muḥaddisîn*, 2/123.

¹⁶ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî İbnü'l-Cevzî, *Menâkıbü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (Mısır: Dâru Hicre, 1409), 88.

¹⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Menâkıb*, 88.

¹⁸ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *es-Sünen* (Mısır: Mektebetu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395), "Salât", 301 (No. 409).

bildirmiştir.¹⁹ Benzer bir bilgi hadis hâfızı Sâlih b. Muhammed Cezere'ye (ö. 293/906) de nispet edilmiştir.²⁰

Şâzekûnî, bir gün hadis ezberlerken İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849) ile karşılaşmış ve kendisine ne yaptığını sorunca Şâzekûnî de “sen bu babda falan kimsenin hadisini yazdın ben ise yazmadım” cevabını vermiş ve devamında aralarında uzun bir müzakere yapılmıştır.²¹

Şâzekûnî, Ebû Zür'a ile de birçok diyalog yaşamıştır. Onlardan birini Ebû Zür'a şöyle anlatmıştır: Basra'ya gittiğimde bir Cuma günü Şâzekûnî insanlara hadis rivayet ederken ilk defa meclisinde bulundum. Şâzekûnî, Yezîd b. Zerî> Muhammed b. İshâk> Âsım b. Ömer b. Katâde> Mahmûd b. Lebîd> Câbir senediyle “Yeminini bozan hariç üç çocuğu ölen kimseye ateş değmez.” hadisini okudu. Müstemlî'ye bu hadisi Âsım b. Ömer'in değil Muhammed b. İbrâhim'in rivayet ettiğini söyledim. O da bunu Şâzekûnî'ye anlattı ve Şâzekûnî bunu düzeltilti. Aynı mecliste İbn Ebî Ğaniyye> babası> Sa'd b. İbrâhim> Nâfi' b. Cübeyr> babası senediyle “İslam'da (kötülükte yardımlaşmak üzere) antlaşma yoktur.” rivayetini okudu.²² Ben de bunda vehm olduğunu söyledim ve buradaki karışıklık, Sa'd b. İbrâhim> babası> Nâfi' b. Cübeyr şeklindedir, dedim. Kızdı ve “Bunu kim söylüyor?” diye sordu. Ben de İbrâhim b. Musa. O da İbn Ebî Ğaniyye'den aktarmıştır, dedim. Sonra biraz sustu ve şöyle dedi: “Ezanı kametin yerine koyan kimse hakkında ne dersiniz?” dedi. “Tekrarlar.” dedim. “Bunu kim söylüyor?” diye sordu. Şa'bî söylüyor, dedim. “Ondan kim rivayet etti?” dedi. Kuteybe> Süfyân> Câbir rivayet etti dedim. Başka kim, diye sordu. İbrâhim, dedim. “Ondan kim rivayet etti?” dedi. Dedim ki: Ebû Nu'aym> Mansûr b. Ebi'l-Esed> Muğîre> İbrâhim rivayet etti. Hata yaptın, dedi. Ebû Nu'aym> Ca'ferü'l-Esved> Muğîre, şeklinde dedim. Tekrar hata yaptın, dedi. Ebû Nu'aym> Ebû Küdeyne> Muğîre şeklinde rivayet edilmiştir, dedim. Şâzekûnî şimdi doğru söyledin, deyince ben de “Yazdığımın beri notlarımı okumadım ve şüpheye düştüm.” dedim. “Başka bir şey var mı?” diye sordu. Dedim ki: Muâz b. Hişâm> Eş'as> el-Hasen'den rivayeti. Bunun üzerine: Bu senin benden çaldığın şeydir, dedi. Ben de: “Doğru, Bağdat'ta bir adam bana aktardı ben de ondan ezberledim.” dedim.²³ İbn Hacer de aynı diyalogu aktarmış ve bu hikâyenin Şâzekûnî'nin büyüklüğüne işaret ettiğini söylemiştir.²⁴

¹⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/46.

²⁰ Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*; 10/681.

²¹ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/43.

²² bk. Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi u's-şâhih* (b.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422/2002), “Kefâlet”, 2; “Edeb”, 67; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, *el-Câmi u's-şâhih* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.), “Fedâilü's-Sahâbe”, 204,206; Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (Suriye: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), “Ferâid”, 17.

²³ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 10/328; Alî b. el-Hasen ed-Dımaşkî İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1415), 38/25; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/98-99.

²⁴ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 4/147-148.

Yukarıdaki diyaloglardan da anlaşıldığı üzere Şâzekûnî'nin bulunduğu dönemde ilmî münazaralarda öne çıkan biri olmasının yanında tabakat kitaplarında, ilmiye sınıfından olduğu zikredilmiştir. Nitekim İbn Sa'd (ö. 230/845) Şâzekûnî'nin Basra muhaddislerinin *sekizinci* tabakasından hadis *hâfızı* olduğunu,²⁵ Ebü's-Şeyh (ö. 369/979) ise İsfahan muhaddislerinin *beşinci* tabakasından *hâfız* unvanıyla maruf olduğunu kaydetmiştir.²⁶ Zehebî (ö. 748/1347) ve Süyûtî (ö. 911/1505) de onu *hâfızlar* tabakasında ele almış ve onu hadisin bablarını ve inceliklerini en iyi bilen bir *hâfız* olarak nitelemişlerdir.²⁷

Ayrıca onun hadis ilmindeki mertebesine işaret eden şu nakiller de bulunmaktadır. Şâzekûnî *ashâbü'l-hadis* olarak bilinir.²⁸ Sâlih b. Muhammed'e nispetle *en mahir muhaddis* olduğu belirtilmiştir.²⁹ Amr en-Nâkid'in "Ashabımız arasında Şâzekûnî'den daha iyi hadis rivayet eden yoktur." dediği nakledilmiştir.³⁰ Aynı zamanda kaynaklarda Şâzekûnî *hadis bablarını en iyi bilen kişi* olarak nitelenmiştir.³¹ İbnü'l-Cevzî, Ebû Hâtim es-Sicistânî'ye (ö. 255/869) dayandırarak; Kûfe ehlinde oldukça yetenekli bir zekât memurunun kendilerine geldiğini, bu memurun Basra'nın başlıca âlimlerinin kimler olduğunu sorması üzerine Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin de ona farklı sahalarda birbirinden ayrı isimler zikrettiğini, Şâzekûnî için de "Hadis ilmini en iyi bilenimizdir." dediğini belirtmiştir.³²

Bazı muhaddisler, Şâzekûnî'nin münekkit olması ve hıfzının seviyesiyle ilgili şöyle bir örnek anlatmışlardır. İbn Adî (ö. 365/976), es-Sâcî> Ahmed b. Muhammed> İbn 'Ar'ara isnadıyla İbn 'Ar'ara'nın şunları söylediğini nakletmiştir: Yahya b. Sa'îd el-Kattân, Bülbül, İbn Ebî Hadeveyh ve Ali b. el-Medîni ile birlikteydik, Şâzekûnî de geldi. Ali b. el-Medîni, Yahya b. Sa'îd'e Târik ve İbrâhim b. Muhâcir hakkında soru sordu. Bu ikisinin aynı yolu takip ettiğini söyleyen Yahya b. Sa'îd'e, Şâzekûnî şöyle dedi: "O sana bilmediğin şeyleri soruyor, sen de bize iyi yapmadığın şeyleri yüklüyorsun. Günahların sana karşı yazılıyor. İbrâhim b. Muhâcir'in beş yüz, Târik'ın ise iki yüz hadisi var. Senin bildiğin İbrâhim'in yüz, Târik'ın ise on hadisi var. Bu durumda ikisini nasıl eşitleyebilirsiniz?" Birbirimize döndük ve bu bir hatadır, dedik.³³ İbn Hacer yukarıdaki bilgileri naklettikten sonra: "Bu, Şâzekûnî'nin ezberleme kapasitesi ve bilgisinin göstergesidir." demiştir.³⁴

²⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/225.

²⁶ Ebü's-Şeyh, *Tabakâtü'l-muhaddisîn*, 2/123-124.

²⁷ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-huffâz* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419), 2/57; Celalüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414), 216.

²⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 3/218.

²⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 11/462; İbn Asâkir, *et-Târîh*, 65/19; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*; 9/109.

³⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/43; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntażam*, 9/172; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*; 11/92.

³¹ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/43; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntażam*, 11/213; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/553; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*; 10/679.

³² İbnü'l-Cevzî, *el-Muntażam*, 9/171.

³³ İbn Adî, *el-Kâmil*, 1/223; 4/300-301; Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/45.

³⁴ İbn Hacer, *Lisânu'l-mizân*, 4/145.

Huzurda gerçekleşen bu diyalogdan anlaşıldığı gibi muhaddislerin Şâzekûnî'nin münekkit yönünü ve hıfzını tescilledikleri görülmektedir.

Aynı şekilde onun râvi tenkidindeki makamına işaret eden şöyle bir rivayet kaydedilmiştir: Amr en-Nâkid, Süleymân eş-Şâzekûnî Bağdat'a geldiğinde Ahmed b. Hanbel'in ona: "Bizi Süleymân'a götür de ondan râvi tenkidi (nakdû'r-ricâl) öğrenelim." dediğini nakletmiştir.³⁵ Sâlih b. Muhammed Cezer'e nispet edilen bir habere göre de Ali el-Medînî hadisi en iyi idrak eden ve ileli en iyi bilen, Ahmed b. Hanbel hadisi en iyi kavrayan, Şâzekûnî de *hadiste en yetenekli ve başkalarının yenemediği* kişi olarak tavsif edilmiştir. Şâzekûnî için kullanılan üstünlük ifade eden bu tabir, bazı kaynaklarda veya nüshalarda en mahir/en yetenekli (وأهمهم بالحديث) şeklinde,³⁶ bazı kaynaklarda ise alt eden, yenen, üstün gelen (وأفهمهم بالحديث) şeklinde yer almaktadır.³⁷

Şâzekûnî'nin hadise gösterdiği ihtimama işaret sadedinden olsa gerek öldükten sonra bazı kişiler onu rüyalarında gördüklerini kaydetmişlerdir. Hatîb el-Bağdâdî, "Salih Kimselerin Rüyalarında Hadis Ehlini Görmesi" başlığında Muhammed b. Halîl'e nispetle: "Süleymân eş-Şâzekûnî'yi öldükten sonra (rüyada) çok güzel bir halde gördüm ve ona dedim ki: Yâ Ebâ Eyyûb, Allah sana ne yaptı? Şöyle dedi: Beni affetti. Dedim ki: Neyle? *Hadisle*, dedi." haberini nakletmiştir.³⁸ Bir başka rüya da İsmâil b. Tâhir el-Belhî'ye atfen anlatılmıştır: Süleymân eş-Şâzekûnî'yi rüyamda gördüm ve dedim ki: Allah sana ne yaptı ey Ebâ Eyyûb? Dedi ki: Allah beni affetti. Dedim ki: Neyle? Şöyle dedi: İsfahan'a giderken yolda yağmura tutuldum. Yanımda kitaplar vardı. Altına girebileceğim herhangi bir çatı da yoktu. Kitaplara kapandım, sabaha kadar onları okudum ve yağmur dindi. Allah bunun için beni bağışladı.³⁹

Şâzekûnî'ye *Şikât'*ında yer veren İbn Hibbân (ö. 354/965), onun Irak ehlinen hadis rivayet ettiğini, hâfızlardan sayılacak kadar hadis ezberlediğini, Ebû Ya'lâ ve diğer şeyhlerinin ondan hadis kendilerine naklettiklerini bildirmiştir.⁴⁰

Şâzekûnî; Bağdat, Kûfe, Basra ve İsfahan arasında birçok ilmî yolculuk yapmış ve bu yolculuklarda öğrendiklerini yazmıştır. Bu durumu kendisi şöyle anlatmaktadır: Ben, hadis yazmak için *yirmi küsur defa Kûfe'ye* gittim, Hafs b.

³⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/43; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-alâm* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1410), 17/177; Zehebî, *Mizânü'l-i-tidâl*, 2/57.

³⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 11/462; İbn Asâkir, *et-Târîh*, 65/19; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*; 11/50.

³⁷ İbn Asâkir, *et-Târîh*, 5/295; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/19.

³⁸ Ahmed b. Alf b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefü aşhâbi'l-hadis*. (Ankara: Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, ts.), 109.

³⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 11/214.

⁴⁰ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân, *es-Sikât* (Haydarâbâd: Dâiretu'l-Me'ârifü'l-Usmâniyye, 1393), 8/279; bk. İsmâil Kurt, "Ricâl Tenkidinde Teâruz: Râvî'nin Tevsik ve Tekzib'i Özelinde", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 22/2 (2022), 745,754.

Gıyâs'ın yanına gelerek onun hadislerini yazdım. Basra'ya döndüğümde ve yürürken İbn Ebî Hadduveyh ile karşılaştım ve bana şöyle dedi: Ey Süleymân, nereden geldin? Ben: "Kûfe'den." dedim. "Kimin hadisini yazdın?" dedi. Dedim ki: Hafs b. Gıyâs'ın hadisini. O dedi ki: Onun hadislerinin hepsini yazdın mı? Ben: Evet, dedim. Dedi ki: Ondan yazmadığın bir şey oldu mu? Ben: Hayır, dedim. "Onun Cafer b. Muhammed'in babasının, Ebû Saîd el-Hudrî'ye dayanarak Resûlullah'tan kurban kesmeyle ilgili hadisini yazdın mı?" diye sordu. Hayır, dedim. "Allah seni kör etmesin Kûfe'de ne yapıyordun!" dedi. Ben de yükümü bıraktım ve Kûfe'ye döndüm. Hafs'a geldim. Dedi ki: Nereden geldin? Basra'dan, dedim. O da: "Neden döndün?" dedi. Dedim ki: İbn Ebî Hadduveyh bana senin hakkında şunu şunu hatırlattı. Şâzekûnî: Hafs b. Gıyâs bana rivayet aktardı, ben de döndüm, Kûfe'de başka bir ihtiyacım da yoktu, dedi.⁴¹

Şâzekûnî'nin İsfahan'a yerleşmeden önce birçok kere buraya geldiği bilinmektedir.⁴² Ebû'l-Huseyn el-İsfahânî onunla ilgili yaşadığı bir anısını şöyle anlatmaktadır: "Şâzekûnî, İsfahan'da bize geldi ve caddeye bakan bir odamızda misafir oldu. Caddede bir halka toplandı, ben de güneşten korunmaları için onları kendi hallerine bıraktım. Bu insanlar konuşmaya daldılar, bir de baktım ki Şâzekûnî pencereden başını çıkarmış onların susması için uyarılar yapıyordu. Sonra pencereyi kapatıp gün boyu kimseyle konuşmadı."⁴³

Şâzekûnî'nin Bağdat'a yaptığı yolculukları için Ahmed b. Hanbel onun Bağdat'a geldiğini ve Hüseyim b. Beşir'e (ö. 183/799) misafir olduğunu belirtmiştir. Başka bir rivayette Ahmed b. Hanbel seksenli yıllarda onun geldiğini, Dehliz'de Hüseyim'e konuk olduğunu ve ondan bilgi aldığını aktarmıştır.⁴⁴

Şâzekûnî'nin özelliklerinden biri de Şîa kaynaklarında bir râvi olarak yer almış olmasıdır. O, Şîa kaynaklarında daha çok el-Minkarî nisbesiyle yani Süleymân b. Dâvûd el-Minkarî şeklinde geçmektedir.⁴⁵

Şâzekûnî; Hammâd b. Zeyd, Abdülvâhid b. Ziyâd, Ca'fer b. Süleymân, Abdülvâris ve daha başkalarından hadis aktarmıştır.⁴⁶ Ondan Rüstem, Muhammed b. Âsım, Üseyd,⁴⁷ Esîd b. Âsım, Yezîd b. Sân el-Basrî,⁴⁸ Muhammed b. Yûnus el-

⁴¹ Hasen b. Abdirrahmân er-Râmihürmüzî, *el-Muhaddis ü'l-fâşıl beyne'r-râvi ve'l-vâî* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1404), 214; Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/44.

⁴² Ebû's-Şeyh, *Tabakâtü'l-muhaddisîn*, 2/123.

⁴³ İbn Adî, *el-Kâmil*, 4/301.

⁴⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/42.

⁴⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb er-Râzî el-Küleynî, *el-Kâfi fi'l-ilmî'd-dîn* (Tahran: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1395), 1/35,39,504; 2/133,187,189,215,373,623,815; 3/515; 4/414,738; 5/9,57; 6/41,494; 8/274; Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî et-Tûsî, *Tehzîbü'l-ahkâm fi şerhi'l-Mukni'a* (Tahran: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1390), 4/115; 6/124.

⁴⁶ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 17/176-177.

⁴⁷ Ebû's-Şeyh, *Tabakâtü'l-muhaddisîn*, 2/123.

⁴⁸ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/115.

Kudeymî, Ebû Kilâbe er-Rekkâşî, Ebû Müslim el-Keccî, Mahmud b. Muhammed b. Müslim es-Simârî,⁴⁹ İbrâhim b. Muhammed b. el-Hâris, Muhammed b. Ali el-Ferkadî, Hasen b. Süfyan, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî hadis rivayet etmiştir.⁵⁰

Hicrî 2. asrın sonları ile 3. asrın başlarında hadis ilminin en canlı dönemlerinin birinde yaşayan Şâzekûnî için ricâl ve tabakat türü eserlerin birçoğunda vurgulanan husus, onun hadis *hâfızı* olarak şöhret bulmuş olmasıdır. Onun Basra'nın en iyi *hâfızı* olarak şöhret bulmasının yanında münekkit olması da dikkat çekmektedir. Bulunduğu dönemde ilmî münazaralarda başı çekmiş ve başkalarının yenemediği kişi olarak nam salmıştır. Şâzekûnî'nin bu özelliği, "Müzakerelerde başkalarını yenme ve susturma güdüsü ile hareket etmiş midir?" sorusunu akla getirmektedir. "Şâzekûnî'nin Ta'n Noktaları" başlığı altında bu hususun izleri takip edilecektir.

3. Şâzekûnî'nin Rivayetleri

Bu başlık altında bir râvi olarak Şâzekûnî'nin hicrî 3. ve 4. asırda telif edilmiş eserlerdeki rivayetleri tespit edilecektir. Ayrıca onun münker rivayetlerine ve ondan aktarılan bazı sözlere alt başlıkta yer verilecektir.

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *Fedâ'ilü's-şahâbe* adlı eserinde biri Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Hz. Osman'a tek başına dua etmesi ve diğeri ise oğlu İbrâhim'in vefatı ile ilgili olmak üzere iki rivayeti, hocası İbrâhim b. Muhammed b. el-Hâris yoluyla aktarmıştır.⁵¹ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî (ö. 307/919) *el-Mu'cem*'inde doğrudan ondan aldığı Ammâr'ın azgın bir grup tarafından öldürüleceğine dair bir rivayet⁵² ile *el-Müsned*'inde beş rivayet nakletmiştir.⁵³ Rûyânî (ö. 307/919-20) ondan dua ve yeminle ilgili iki rivayet,⁵⁴ Ebû Avâne (ö. 316/929) harbin hile olduğuna dair bir rivayet,⁵⁵ Tahâvî (ö. 321/933) de bir rivayet kaydetmiştir.⁵⁶ Harâitî (ö. 327/939)

⁴⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/42.

⁵⁰ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 17/176-177.

⁵¹ Ahmed b. Muhammed Ahmed b. Hanbel, *Fedâ'ilü's-şahâbe* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1403), 1/509; 2/789.

⁵² Ahmed b. Alî Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Mu'cem* (Faysalâbâd: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1407), 162 (No. 181).

⁵³ Ahmed b. Alî Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned* (Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404), 3/191 (No. 1617); 5/82 (No. 2682); 12/86 (No. 6719); 12/88 (No. 6720); 13/408 (No. 7412); bk. Kahraman Bulgurcu, *Ebû Ya'lâ el-Mevsilî ve Müsnedi* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2021), 197.

⁵⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî, *el-Müsned* (Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1416), 1/134 (No. 139).

⁵⁵ Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî Ebû Avâne, *el-Müsned* (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1419), 4/213 (No. 6551).

⁵⁶ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr* (Mısır: 'Alemlü'l-Kütüb, 1414), 4/368 (No. 7348).

çocuk terbiyesi ile ilgili bir rivayet,⁵⁷ Âcurrî (ö. 360/970) de Hz. Peygamber'in özellikleri, ensar-muhacir kardeşliği ve dua ile ilgili beş rivayet aktarmıştır.⁵⁸ Taberânî (ö. 360/971) Mu'cemlerinde almış iki rivayet nakletmiştir.⁵⁹ Taberânî daha başka eserlerinde de ondan farklı konulara ait çoğu ferd olan birçok rivayet kaydetmiştir.

Hicrî 4. asırda telif edilen eserlerde bazıları mükerrer olmak üzere Şâzekûnî'den yüz civarı *merfû* ve on küsur *maktû'* haber aktarılmıştır. Bu muhaddisin; Süleymân b. Dâvûd eş-Şâzekûnî, Süleymân b. Dâvûd el-Minkarî, Süleymân eş-Şâzekûnî, Süleymân el-Minkarî, İbnü's-Şâzekûnî, Süleymân b. Dâvûd, Ebû Eyyûb, el-Minkarî ve eş-Şâzekûnî şeklinde birden fazla adla isnadlarda yer almış olması, rivayetlerinin tam sayısını tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. Buradaki müşkil durum, Şâzekûnî'nin "Süleymân b. Dâvûd" ismiyle gelmesidir. Zira bu adla hem cerh ve hem ta'dîl edilen birden fazla râvi bulunmaktadır. Bu isimle gelen râviler tedlîs yapılmaya müsait bir kimlik taşıdıkları için senedlerde bu adla gelen râvilerin dikkatle irdelenmesi gerekir.

Taberânî'den sonra Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Nuaym el-İsfahânî, Beyhakî ve daha başka muhaddislerce Şâzekûnî'den rivayet nakletme adedi artarak devam etmiştir. Elimizde mevcut hadis kaynakları içinde ondan doğrudan nakilde bulunan Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'dir. Ahmed b. Hanbel Şâzekûnî'yi bazı hususlarda tenkit etmesine rağmen⁶⁰ hocası İbrâhim b. Muhammed tarikiyle ondan iki rivayet nakletmiş olması, onun Şâzekûnî'den fezâile dair rivayet nakletmede bir beis görmediğini göstermektedir.

Kaynaklarda Şâzekûnî'ye ait meşhur olmuş şu sözler yer almaktadır:

Râmhürmüzî'nin (ö. 360/971) aktardığına göre Şâzekûnî'ye Ahmed b. Hanbel ve Ali b. el-Medînî hakkında soru soruldu ve o şöyle dedi: "مما أشبهه السُّلْكُ بِاللُّكِّ" "Sükke kokusu, sürmeye ne kadar da benziyor! (o nerede, bu nerede!)" Bu sözle Ahmed'in fıkıh ve hadis ilmindeki derinliğini kastediyordu.⁶¹ Râmhürmüzî'nin muhtasar olarak aktardığı bu bilgiyi Ebû Nuaym ile İbnü'l-Cevzî, Ahmed b. Hanbel'in menâkıbı ile ilgili olarak daha geniş bir şekilde aktarmışlardır.⁶²

⁵⁷ Muhammed b. Ca'fer el-Harâitî, *Mekârimü'l-ahlâk ve me'âlîhâ* (Kahire: Daru'l-Âfâki'l-Arabiyye, 1419), 218 (No. 662).

⁵⁸ Muhammed b. Hüseyin el-Âcurrî, *Kitâbü's-Şerîa* (Riyad: Dâru'l-Vatan, ts.), 3/1485 (No. 1010); 4/1639 (No. 1114); 4/1650 (No. 1130); 5/2264 (No. 1745); 5/2371 (No.1850).

⁵⁹ Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415), 2/46 (No.1238); 2/215 (No.1880); 4/283 (No. 4432); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsâf* (Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1415/1994), 3/166 (No.2816-2824); 7/205 (No.7280-7283).

⁶⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/43,43; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 11/213; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/553; Zehebî, *Siyeru a lâmi'n-nübelâ*; 9/70.

⁶¹ Râmhürmüzî, *el-Muhaddis ü'l-fâsil*, 254.

⁶² Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*; 9/169; İbnü'l-Cevzî, *el-Menâkıb*, 348.

Her iki metni bir arada anlamaya çalıştığımızda bu ibarenin Türkçede; Ahmed b. Hanbel nerede Ali b. el-Medînî nerede! gibi bir anlama geldiği anlaşılmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in hem kokusu hem rengi, Ali b. el-Medînî'nin ise sadece rengi var. Yani Ali b. el-Medînî kıymetlidir ancak Ahmed b. Hanbel daha kıymetlidir, şeklinde anlamak da mümkündür.

“كُلُّ كَلَامٍ لَيْسَ فِيهِ مُصْنَعٌ فَإِيَّاكَ وَإِيَاهُ” “Kulak kesilmeyen (dinlenmeyen) her sözden sakının.”⁶³

“لَيْسَ الْعِلْمُ إِلَّا مَا دَخَلَتْ بِهِ الْحَمَامُ” Bu söz, “İlim kendisiyle hamama girdiğin şeyden başka bir şey değildir.” ya da “İlim, hamama girdiğinde sende bulunan şeydir.” diye de tercüme edilebilir.⁶⁴ Şâzekûnî, bu sözle hamama giren bir kişinin üstünde hiçbir şey olmadığı gibi ilmin hafızada olan bilgi olduğunu vurgulamıştır.

3.1. Şâzekûnî'nin Münker Rivayetleri

Şâzekûnî'nin büyük tepki çeken ilk rivayeti şudur: Ona Hişâm b. Yûnus'tan hadis aktar denilmiş o da bunun üzerine Ebû Bekir b. Ebî Meryem> Velîd b. Ebî Velîd> ismini unuttuğu bir râvi> Muâz b. Cebel senediyle şunu aktarmıştır. Muâz, Allah Resûlü (s.a.s.) beni Yemen'e gönderdiğinde şöyle buyurdu; “*Sana samanyolu/galaksi hakkında sorduklarında onun arşın altında yılanın terinden olduğunu söyle.*” Bu rivayet şiddetle yalanlandı ve şöyle (Hatîb) dedi: “Hişâm b. Yûnus'tan, Ebû Bekir b. Ebî Meryem hiçbir şey duymamıştır ve Ebû Bekir Suriyeli ve Hişâm ise Sanâli'dir. Buradaki Ebû Bekir'in, Ebû Bekir b. Ebî Sabra olduğu görünmektedir.”⁶⁵ Yukarıdaki bilgilere ek olarak İbnü'l-Cevzî, Şâzekûnî'nin olduğu rivayet için hiçbir kıymeti olmayan, yalancı, hadis uyduran, râvilerin isimlerini karıştıran ve *metrûk* şeklindeki değerlendirmeleri nakletmiştir.⁶⁶ Ayrıca bu rivayet farklı bir senedle Taberânî tarafından da aktarılmıştır.⁶⁷

Şâzekûnî: Yahyâ b. Saîd> Süfyân> Ali b. Zeyd> Saîd ibnü'l-Müseyyib> senediyle merfû olarak “Ümeyye oğulları rüyamda minberime çıkan maymunlar ve domuzlar şeklinde bana gösterildi ve bu benim çok zoruma gitti, bunun üzerine Kadir Sûresi indirildi.” rivayetini aktarmıştır. Rivayetteki maymun ve domuz benzetmesi büyük bir tepki almış ve reddedilmiştir.⁶⁸ Siyasî saiklerle uydurulduğu

⁶³ İbn Adî, *el-Kâmil*, 4/302.

⁶⁴ Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Faķih ve'l-mütefaķķih* (Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1417), 2/264-265.

⁶⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/45-46.

⁶⁶ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî İbnü'l-Cevzî, *el-Mevdûât* (Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1386), 1/142.

⁶⁷ Taberânî, *el-Muĉemü'l-kebîr*, 20/67 (No. 123).

⁶⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/45.

anlaşılan bu rivayet için Cûzekânî (ö. 543/1148) “mevzû ve batıl” olduğunu,⁶⁹ İbnü'l-Cevzî ise “aslının olmadığını” ifade etmiştir.⁷⁰

Zehebî (ö. 748/1347), Şâzekûnî> Ca'fer b. Süleymân> Mâlik b. Dinâr> Enes> merfû bir senedle “Kim bir mescidi süpürür veya üzerine su serperse, sanki dört yüz hac yapmış, dört yüz savaşa katılmış, dört yüz gün oruç tutmuş ve dört yüz kişiyi özgürlüğüne kavuşturmuş gibidir. (من كسح مسجدا أو رشه كان كأنه)” rivayetini nakletmiş ardından bunun “münker cidden” (منكر جدا) olduğunu söylemiştir.⁷¹

4. Şâzekûnî'nin Ta'n Noktaları

Râviler, cerh ve ta'dîl bakımından “metâin-i aşere” denilen on yönden tenkide tabi tutulup ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Bu zaviyeden bakıldığında Şâzekûnî'nin tenkit noktalarından birkaçına dâhil olabilecek kusurları sayılmıştır. Şâzekûnî'nin muasırları ve onunla karşılaşmış bilgi alış-verişinde bulunanların ona yönelttikleri, iç içe girmiş birçok eleştiri bulunmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde Şâzekûnî için söylenen eleştirileri, tam olarak tefrik edip ta'n noktaları başlıkları altında zikretmek zor olsa da ona yöneltilen eleştirilerin neler olduğu tespit edilecek ve onun bu eleştirilere verdiği cevaplar zikredilecektir.

4.1. Kizbu'r-Râvi

Şâzekûnî'nin asılsız haberler naklettiği, başkasına ait bilgileri kendisine aitmiş gibi aktardığı, duymadığı rivayetleri duymuş gibi rivayet ettiği bildirilmiştir. Ebü's-Şeyh (ö. 369/979), onun hakkında Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'nin onunla hadis müzakerelerinde bir araya geldiğini söyleyerek şöyle anlatmıştır. “Bir müzakere esnasında Şâzekûnî Muâz b. Muâz'dan vakıf olmadığım bir rivayet aktardı, rivayeti Muâz'a sorduğumda bunun aslı olmadığını söyledi.” Ebü's-Şeyh, yine bir keresinde Şâzekûnî'nin, İsâ b. Yûnus'tan duymadığı bir hadisi ondan duymuş gibi rivayet ettiğini, başkasına ait tasnifatı alıp kendi tasnifi gibi naklettiğini ifade etmiştir.⁷²

Muhammed b. Sehl: Bir adam Abdurrezzak'a geldi ve ona bir kitap verdi, onu alıp okudu, yüzü değişti ve sonra: “Allah'ın düşmanı, kötü niyetli yalancı buraya mı geldi? Şunu bunu yapardı, sonra Irak'a gitti ve benim kendisine hadisler anlattığımı söyledi. Vallahi ben bunu ona ne Muammer'den ne Sevri'den, ne de İbn

⁶⁹ Ebû Abdillâh Hüseyin b. İbrâhîm el-Hemedânî el-Cûzekânî, *el-Ehâdis ü'l-ebâtîl ve'l-menâkir ve's-şihâh ve'l-meşâhîr* (Hindistan: Dârü'd-Da'veti't-Ta'limiyye, 1422), 1/412 (No. 238).

⁷⁰ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdis-i (ahbâri)'l-vâhiye* (Faysalâbâd: İdâretü'l-Ulûmi'l-Eseriyye, 1401), 2/212-213 (No. 1170).

⁷¹ Zehebî, *Mizânü'l-i-tidâl*, 2/206.

⁷² Ebü's-Şeyh, *Tabakâtü'l-muhaddisîn*, 2/124.

Cüreyc'ten rivayet ettim ve onlardan da duymadım. Sonra kitabı attı ve bu Şâzekûnî'dir." dedi.⁷³

Hatîb el-Bağdâdî, Abdülmümin b. Halef'in Sâlih Cezere'ye Şâzekûnî'nin hangi suçlarla itham edildiğini sorduğunu, Sâlih Cezere'nin de yalan söyleme, hadiste yalan söyleme ve livâta musibeti ile suçlandığı şeklinde cevap verdiğini nakletmiştir.⁷⁴

Şâzekûnî'nin muasırları içinde belki de en fazla bir araya geldiği muhaddislerden biri de Ebû Zür'a'dır. Ebû Zür'a ondan hadis yazdığını fakat daha sonraları yazmayı terk ettiğini söylemiştir.⁷⁵ Ebû Zür'a, Sâlih Cezere'nin kendisini Bağdat'ta Şâzekûnî ile tanıştırdığını, bu tanışma esnasında onunla uzun bir münazara yaptığını ve bu münazara sonunda hoş olmayan bazı durumlar yaşandığını ifade etmiştir.⁷⁶

4.2. İttihamu'r-Râvi bi'l-Kizb

Begavî (ö. 317/929) imâmlar Şâzekûnî'yi yalan söylemekle itham etmiştir.⁷⁷ Ukaylî (ö. 322/934); Yahyâ b. Maîn'in onu "*leyse bi şeyin*"⁷⁸ olarak tavsif ettiğini aktarmış,⁷⁹ kendisi de Şâzekûnî'nin "*metrûk*" bir râvi olduğunu söylemiştir.⁸⁰

İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938), Ahmed b. Hanbel'in onun Ahmed b. Seleme el-Eftas gibi biri olduğunu yani yalan söylediğini belirtmiştir. Yine İbn Ebî Hâtim, Yahya b. Maîn'in de onun Kezzâb, Allah'ın düşmanı, hadis uyduran (يضع الحديث) biri olduğunu söylediğini zikretmiştir. Ayrıca babasının (Ebû Hâtim (ö. 277/890)) onun için "*leyse bi şeyin*", "*metrûkü'l-hadis*", onun hadisi bırakılır, ondan hadis alınmaz dediğini bildirmiştir.⁸¹

İbn Adî (ö. 365/976) onu; "Süleymân b. Dâvûd el-Minkarî, eş-Şâzekûnî nisbesiyle maruf, Basralı, Ebâ Eyyûb künyeli, hadis çalan (hâfız mâcin) yüz­süz bir

⁷³ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/43; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 11/213; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/553; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*; 10/679; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 4/146.

⁷⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/46.

⁷⁵ Ebü's-Şeyh, *Tabakâtü'l-muhaddisîn*, 2/123.

⁷⁶ İbn Asâkir, *et-Târîh*, 38/26; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/98; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*; 13/73.

⁷⁷ Abdullâh b. Muhammed b. Abdilâzîz b. el-Merzûbân el-Begavî, *Mucemü's-şâhâbe* (Kuveyt: Dâru'l-Beyân, 1421), 5/434.

⁷⁸ Bu cerh terimi, muhaddisler tarafından genellikle metrûk râviler hakkında kullanılmış ve cerhin en şiddetli lafızlarından kabul edilmiştir. Fikret Özçelik, "Râvilerin Cerhine Delalet Eden Lafızlar: İbn Ebî Hâtim Örneği", *Artuklu Akademi* 4/2 (2017), 65; Bazı münekkitlere göre İbn Maîn'in bu ifadeyle kastettiği anlam; "râvinin az hadis rivayet etmesi"dir. Geniş bilgi için bk. Fikret Özçelik, *Hadis Usûlünde Râvi Değerlendirme Metodu-İbn Ebî Hâtim Örneği-* (İstanbul: Nida Akademi, 2020), 212-216.

⁷⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî, *ed-Đu'afâ ü'l-kebir* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404), 2/128.

⁸⁰ Ukaylî, *ed-Đu'afâ ü'l-kebir*, 3/60.

⁸¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-tadîl*, 4/115.

hâfızdır.” şeklinde başlık yaparak tanıtmaya başlamıştır. Daha sonra hakkında olumlu ve olumsuz birçok bilgi aktarmıştır. Abdullah b. Süleymân’ın onu *zayıf* olmakla nitelediği, onun bir sözü Yahyâ b. Maîn’e ulaştığında kendisini yalanladığı, Muâz b. Muâz’ dan aktardığı bir rivayette yalan söylediği nakledilmiştir.⁸²

4.3. Fısku’r-Râvi

Şâzekûnî’nin nebîz içtiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Ali b. el-Medînî bir akşam Abdurrahman b. Mehdî ile birlikteyken Şâzekûnî sarhoş halde getirildi. Abdurrahman hizmetçilerinden onun evine götürülmesini istedi. Kendine geldiğinde Abdurrahman ona nasihat etti. Şâzekûnî ben sarhoş değildim fakat onlar beni kurtardılar demiştir. İbn Mehdî ona nebîzi bırak, senin bende bin dirhemin var dedi. O da evet dedi. Ona bin dirhemi verdi ve öğle yemeği yiyinceye kadar İbn Mehdî’nin yanında durdu. Ali b. el-Medînî kendine gelinceye kadar ben de ondan ayrılmadım demiştir.⁸³

Hafif meşrep biri olmakla suçlanmıştır. Ahmed b. Hanbel, Şâzekûnî’nin Hammâd b. Zeyd, Bişr ibnü’l-Mufaddal, Yezîd b. Zerî’ gibi hiç kimseye faydası olmayan kimselerle oturup kalktığını söylemiştir.⁸⁴ İbn Hacer, ‘İclî’nin Şâzekûnî ile ilgili onun kötü, düzenbaz bir hâfız olduğu ve bir genç ile arkadaşlık ettiği için Ebû Usâme’nin onu kınadığını söylediğini zikretmiştir.⁸⁵

Ahmed b. Hanbel, Şâzekûnî’nin hâfız ve hali tavrı güzel birisi olduğunu ancak bir zaman sonra kendilerine geldiğinde o güzel tavrından başka uzun elbiseler giydiğini ve değişik bir tavır sergilediğini ifade etmiştir.⁸⁶

4.4. Zapt Vasfını Zedeleyen Kusurlar

“Şâzekûnî’nin İlmî Kişiliği” kısmında vurguladığımız üzere onun “mutkin” bir hâfız olduğu, dönemin âlimleri tarafından ifade edilmişti ancak zamanla bu özelliğini yitirdiği anlaşılmaktadır. Abdullah b. Adî; “Abdân el-Ehvâzî’ye Şâzekûnî’yi sorduğunu, onun da “Şâzekûnî’yi suçlamaktan Allah’a sığınırım ancak kitapları kaybolmuştu, bu yüzden hadis rivayet ettiğinde hata yapardı” şeklinde cevap verdiğini bildirmiştir.⁸⁷ “Kitabı kayboldu.” anlamına gelen “zehebe kitâbuhû (ذهب كتابه)” ifadesi de bir cerh lafzı olarak kullanılmıştır.⁸⁸

⁸² İbn Adî, *el-Kâmil*, 4/299.

⁸³ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/46-47.

⁸⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/43; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, 11/213; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 31/553; Zehebî, *Siyeru a lâmi’n-nübelâ*; 10/679.

⁸⁵ İbn Hacer, *Lisânü’l-Mizân*, 4/146.

⁸⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/42.

⁸⁷ İbn Adî, *el-Kâmil*, 4/300; Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/48; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 17/178.

⁸⁸ bk. Özçelik, “Râvilerin Cerhine Delalet Eden Lafızlar: İbn Ebî Hâtim Örneği”, 64.

Abbâs el-'Anberî; yılanın kabuğunu değiştirdiği gibi Şâzekûnî de sahip olduğu bütün ilimleri yitirerek öldü demiştir.⁸⁹

4. 5. Tartışmacı ve Kıskanç Bir Kişiliği Olması

Yukarıda aktardığımız diyaloglardan da anlaşıldığı üzere Şâzekûnî'nin münazara ve cedeli seven, tartışmacı bir kişiliğe sahip olduğu görülmektedir. Bu duruma işaret olabilecek şöyle bir bilgi aktarılmıştır: Bir keresinde Ebû Dâvûd Tayâlisî (ö. 204/819) İsfahan'daydı, dönmek isteyince ağlamaya başladı. Ona dediler ki: "Ey Ebâ Dâvûd, bir adam ailesinin yanına döndüğünde sevinir ama sen ağlıyor musun?" Dedi ki: "Kime döneceğimi bilmiyorsun. Ben, aslında insanların şeytanlarına Ali b. el-Medînî'ye, İbnü'ş-Şâzekûnî'ye ve Amr b. Ali'ye döneceğim, dedi."⁹⁰ Ebû Dâvûd'un kendisinden yakındığı ve yüzünü görmek istemediği dönemin Şâzekûnî'nin henüz İsfahan'a yerleşmediği, Basra'da ikamet ettiği yıllar olduğu anlaşılmaktadır.

Aynı dönemde yaşayan âlimlerin bir ölçüde rekabet içinde olmaları makul karşılanabilir. Ancak bu durum başkasının kişilik haklarını rencide edecek boyuta ulaşınca kıskançlık illetine düştüğü anlamına gelir. Nitekim Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (ö. 430/1039), Muhammed b. Ya'kûb el-Kerâbîsî'den aktarmış olduğu şu haber de bunu göstermektedir. Ahmed b. Hanbel Basra'ya geldiğinde Şâzekûnî onun sahip olduğu konumu kötiledi. Yahya b. Sa'îd el-Kattân'ın yanında onu kötü bir şekilde anınca Yahya: "Önce onu bir göreyim" dedi. Ahmed b. Hanbel'i gördükten sonra da Şâzekûnî'ye: "Yazık sana ey Ebâ Süleymân! Allah'tan korkmaz mısın ki bu ümmetin büyük âlimlerinden birini bu şekilde kötülüyorsun!" dedi.⁹¹

Bir keresinde Yahya b. Sa'îd el-Kattân'ın huzurunda Ebû Bekr b. Ebi'l-Esved ile ağız dalaşına girmiştir.⁹²

Bazı muhaddisler sadece onun zayıf bir râvi olduğunu söylemekle yetinmişlerdir.

-Buhârî (ö. 256/870), onun *fihî nazar* (Hakkında şüphe vardır.)⁹³ bir râvi olduğunu söylemiştir.⁹⁴

-Nesâî'nin ise onun *sika bir râvi olmadığını* söylediği aktarılmıştır.⁹⁵

⁸⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/48; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, 4/146.

⁹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/44.

⁹¹ Ahmed b. Abdullah el-İsbehânî Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-aşfiyâ'* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1416), 9/172.

⁹² İbn Adî, *el-Kâmil*, 4/301; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*; 10/680.

⁹³ Zehebî (ö. 748/1347) ve Irâkî (ö. 806/1403) Buhârî'nin sözü edilen lafzı genellikle sika olmayan, zayıftan da beter, vahî, yalancılıkla itham ettiği râviler hakkında kullandığı görüşündedir. Ahmet Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 104-105.

⁹⁴ Buhârî, *et-Târîhu'l-evsaf*, 2/364.

-İbn Mende (ö. 395/1005) *münkerü'l-hadis* olduğunu kaydetmiştir.⁹⁶

-Heysemî (ö. 807/1405) onun hadis değerlendirmesinde *zayıf* olduğunu belirtmiştir.⁹⁷

Yukarıda Şâzekûnî aleyhine dağınık bir şekilde kaydettiğimiz bilgilerden onun tenkit edilen özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- Hadiste yalan söylemek.
- Şeyhinden duymadığı bir hadisi ondan duymuş gibi rivayet etmek.
- Başkasına ait bir tasnifatı alıp kendi tasnifi gibi nakletmek.
- İsnadlar uydurmak.
- Günlük hayatta yalan söylemek.
- Livâta ile suçlanmak.
- Hadis hırsızlığı yapmak.
- İçki içmek.
- Düzenbaz olmak.
- Kitaplarını kaybetmek.
- Sahip olduğu ilmî vasıfları ömrünün sonlarında yitirmek.
- Sahip olduğu bilgiyi başkasının kişiliğini rencide etmede kullanmak.
- Tartışmayı seven kavgacı bir kişiliğe sahip olmak.

Şâzekûnî'nin çoğu adalet vasfıyla ilgili olmak üzere hem adaleti hem de zaptı yok eden kusurlara sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Bütün bu söylenenlere karşılık kendisinden vefatına yakın şu sözler aktarılmıştır:

-“Ey Allah'ım senden ne namuslu bir kadına iftira atığım ne de hadiste tedlis yaptığım için özür diliyorum.” demiş ve sonra bazı şeyler zikretmiştir.⁹⁸

-“Allah Resûlü adına hadis uydurdum diyen kişiden başka her insan için bir kurtuluş vardır.”⁹⁹

⁹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 9/48; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 11/213.

⁹⁶ Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî İbn Mende, *Fethü'l-bâb fi'l-künâ ve'l-elķâb* (Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1417), 67.

⁹⁷ Nûruddîn Alî b. Ebî Bekr el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid* (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414), 5/261, 6/211, 7/305.

⁹⁸ İbn Adî, *el-Kâmil*, 4/300; Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi (marifeti usûli) ilmi'r-rivâye* (Haydarâbâd: Dâiretu'l-Me'ârifî'l-'Usmâniyye, 1357), 357; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 17/178.

⁹⁹ Ebü'ş-Şeyh, *Tabakâtü'l-muħaddisîn*, 2/124.

Birinci sözden, Şâzekûnî'nin yukarıda zikrettiğimiz ithamları kabul etmediği anlaşılmaktadır. İkinci sözden ise onun cerhin en büyük mertebesi olan veddâ', kezzâb gibi suçları kabul etmediği ancak bunun dışındaki kusurlarının olabileceğini anlamak mümkündür.

Vurgulanması gereken bir başka husus, aynı dönemi paylaşan âlimlerin anlaşamayıp rekabete girebileceği ve bu nedenle birbirlerinin aleyhine bazı sözler söyleyebileceği mümkündür. Bu çerçeveden hareketle yukarıda farklı noktalarda aktardığımız bilgilerden Şâzekûnî'nin Ali b. el-Medînî ile iyi anlaşmadığını ve birbirlerinden haz almadıklarını söyleyebiliriz. Bundan dolayı Ali b. el-Medînî'nin Şâzekûnî aleyhine söylediği; "hadis uydurdu", "içki içti" gibi suçlamalarına teenni ile yaklaşmak gerekir. Ayrıca aynı dönemde yaşayan, onu uzun süre tanıyan ve "râvi tenkidi" hususunda ondan istifade eden Ahmed b. Hanbel, onun zamanla bazı durumlarının değiştiğine dikkat çekmiştir. Bu iki akran değerlendirmesinden Ahmed b. Hanbel'in yaklaşımının daha yerinde ve daha isabetli olduğu kanısındayız. Ahmed b. Hanbel'in, Şâzekûnî'den fezâile dair hadis almış olmasını da hesaba kattığımızda bu durum Ahmed b. Hanbel'in onun cerhin büyük kusurlarına sahip olmadığı kanaatinde olduğunu göstermektedir.

5. Cerh ve Ta'dîl İlminde "Hâfız" Kavramı

Yukarıda yaptığımız aktarımlarda da görüldüğü üzere Şâzekûnî'nin kendi döneminde en parlak hafızaya sahip olanlardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Cerh-ta'dîl terimleri ve onların mertebeleri oldukça tafsilatlı bir konudur.¹⁰⁰ Çalışmamızda ayrıntıya girmeden "hâfız" kelimesinin cerh ve ta'dîl ilminde karşılığının ne olduğunun ele alınmasının faydalı olacağını düşünmekteyiz.

"Hâfız" kavramının farklı kapsamlara işaret etmek üzere birden fazla kullanımı bulunmaktadır. Bu ıstılahın hangi kullanımda hangi manayı ifade ettiğinin tespiti de ayrı bir önem taşımaktadır.¹⁰¹

"Hâfız" (حافظ) kelimesi sözlükte ezberlemek, gafleti az olmak, unutmamanın zıttı gibi anlamlara gelen حَفِظَ kökünden ismi fâil olup duyduğunu ezberleyen, ezberleme yeteneği bahşedilen, unutmayan, nadiren unutan, gafleti az olan gibi anlamlarda kullanılmıştır.¹⁰²

¹⁰⁰ bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/37.

¹⁰¹ bk. Betül Yılmazörnek, *Ta'dîl Lafzı ve Unvan Olarak Hâfız Terimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 2-3; Özçelik, *Hadis Usûlünde Râvi Değerlendirme Metodu*, 264-267.

¹⁰² Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1414), "hfz", 7/441; Muhammed Abdurrezzak el-Huseynî Ebü'l-Feyz Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, 1421), "hfz", 20/218.

Bir hâfızda bulunması gerekli şartların ne olduğuna dair muhaddisler bazı şartlar serdetmişlerdir. Hatîb el-Bağdâdî hadis hâfızlarının sayısının az olduğunu söyledikten sonra bu lafızla isimlendirilebilmek için bazı özelliklere sahip olunması gerektiğini söylemiş ve ardından şu maddeleri saymıştır.

-Resûlullah'ın sünnetini ve onun isnadları arasındaki farkları iyi ayırt edebilir olmak.

-İlim ehlinin sıhhatinde ittifak ettikleri ve halleri dolayısıyla farklı ictehad ettikleri rivayetleri ezberlemek.

-Râviler hakkında kullanılan "falanca hüccettir, falanca sikadır, makbuldür, vasattır, lâ be'se bih, gibi kavramların arasındaki farkı biliyor olmak.

-'An fülân, enne fülân' gibi farklı ibarelerle aktarılan rivayetleri birbirinden ayırıp râvilerinin sahâbî veya tâbiîn olmasına göre hükmün değişeceğini bilmesi ve râvinin 'kâle fülân, an fülân' diye rivayet ettiği haberlerin hocadan bizzat duyularak öğrenilmediğini bilmek.

-Hadiste geçen bir kelimenin vehim eseri olabileceğini ancak geri kalan kısmının sahih olabileceğini anlamak.

-Metne karışan ve adeta onun bir parçası haline gelen 'müdreç' lafızları tanımak ve râvilerin halleri konusunda dikkatli ve kavrayışlı olmak gerekir.¹⁰³

Hatîb el-Bağdâdî'nin yukarıdaki açıklamalarından "hâfız" unvanına sahip bir muhaddiste hadisin sened, metin ve ricâli hususunda mahir, yetkin bir kişi olması gerektiği anlaşılmaktadır.

İbn Hacer (ö. 852/1449), muhaddislerin örfünde râvide aranan şartlar bir araya geldiğinde hâfız unvanı ile anıldığını ifade etmiş ve ardından şu maddeleri sıralamıştır:

-İlim öğrenmedeki çabasıyla tanınup ilmi yazılı metinlerden değil bizzat râvilerin ağzından öğrenmek.

-Râvilerin tabakaları ve mertebelerini bilmek.

-Cerh ve ta'dil meseleleri ve hadisin sahihini zayıfından ayırabilme, bütün bu konularda bildiklerinin bilmediklerinden daha fazla olması ayrıca çok miktarda hadis metnini ezbere bilmek. İbn Hacer, bu şartları bir araya getiren kimsenin hâfız olduğunu belirtmiş ve muhaddislerin *sahih* hadis için bunu şart koşmadığını ilave etmiştir.¹⁰⁴

Süyûtî (ö. 911/1505) de konuya dair birçok âlimin görüşünü zikretmiştir. Sözü uzatmama adına konuya dair İbn Seyyidinnâs'ın (ö. 734/1334) *muhaddis* ile

¹⁰³ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi*; 2/173.

¹⁰⁴ İbn Hacer Şihâbuddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî, *en-Nüket 'ala kitâbi İbni's-Salâh* (Medine: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1404), 1/268.

hâfız karşılaştırmasının yapıldığı şu görüşlerini aktarmakla yetinelim: “Asrımızda muhaddis, rivayet ve dirayet yönüyle hadis ilmiyle meşgul olan, râvileri toplayan, kendi dönemindeki râvi ve rivayetlerin çoğuna muttali olan ve zaptıyla şöhret bulmuş kimsedir. Şayet bu konularda, her tabakada bildikleri bilmediklerinden daha fazla olacak şekilde tabaka tabaka şeyhlerini ve şeyhlerinin şeyhlerini bilecek kadar geniş bilgiye sahip olursa bu dereceye varan kimseye de *hâfız* denir.”¹⁰⁵

Alî el-Kârî (ö. 1014/1605) de kendine ulaşan bilgiyi rivayet eden ve ihtiyaç duyduğu hadisler hususunda derin anlayış sahibi kimse olarak tarif etmiştir.¹⁰⁶

Hadis ilmiyle meşgul olanlar hakkında; müsnid, muhaddis, *hâfız*, hüccet, hâkim unvanları kullanılmış ve detaylı bilgiler zikredilmiştir.¹⁰⁷ Ayrıca yukarıda ana hatlarıyla yansıtmaya çalıştığımız özelliklerden hareketle “*hâfız*” için çeşitli tanımlar yapılmıştır.¹⁰⁸

Hâfız terimi ta’dîl lafzı olarak kullanılsa da tek başına tevsîk ifadesi sayılmamıştır. En yaygın şekliyle ثقة عاقل حافظ¹¹¹ ثقة عالما حافظا¹¹⁰ ثقة حافظ¹⁰⁹ râvinin güvenilir olduğunu belirten başka terimlerle birlikte kullanımlara sahiptir.

Bu terim, bazen unvan bazen de ta’dîl manasıyla kullanılmaktadır. Ta’dîl manasında kullanıldığını anlayabilmek için metin bütünlüğü içinde diğer terimlerle kullanımına ve hakkında açıklama olup olmadığına bakılması gerekmektedir.¹¹² Kaynaklarda *hâfız* olarak bilinmesine rağmen Ebû Muâviye Muhammed b. Hâzim es-Sa’dî el-Kûfî (ö. 236/850) mürcî olmakla itham edilmiştir.¹¹³ Zehebî, el-*hâfızü’l-kebir* ifadeleriyle tanıttığı Basralı Muhammed b. Yûnus el-Küdeymî’yi “zayıf” ve “çok zayıf”;¹¹⁴ “el-*hâfızü’l-evhad*” diye andığı Ebû Bîşr Ahmed b. Muhammed el-Mus’abî’yi “yalancı ve hadis uydurur” şeklinde değerlendirmiştir.¹¹⁵ Dolayısıyla

¹⁰⁵ Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *Tedribü’r-râvî* (Riyad: Dâru İbni’l-Cevzî, 1438), 1/85.

¹⁰⁶ Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî el-Kârî, *Şerhu nuhbeti’l-fiker fi Mustalehi ehli’l-eser*, thk. Muhammed Nizâr Gamîm vd. (Beyrût: Dâru’l-Erkâm, ts.), 122.

¹⁰⁷ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, 1/73-75; Alî el-Kârî, *Şerhu nuhbeti’l-fiker*, 121-122; Yılmazörnek, *Ta’dîl Lafzı ve Unvan Olarak Hâfız Terimi*, 21-25.

¹⁰⁸ bk. Yaşar Kandemir, “*Hâfız*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/78; Abdullah Aydın, *Hadis İstihlâları Sözlüğü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2011), 108; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: TDV. Yayınları, ts.), 116-117.

¹⁰⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 2/313; 6/187; 8/441; 11/389; 23/263; Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, 1/260,288; 2/37,56,76.

¹¹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Târîh*, 13/52; İbn Hacer Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî, *Tehzîbü’l-tehzîb* (Hindistan: Matba’atu Dâireti’l-Me’ârifî’n-Nizâmîyye, 1326), 11/370.

¹¹¹ İbn Adî, *el-Kâmîl*, 4/251; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 32/276.

¹¹² Yılmazörnek, *Ta’dîl Lafzı ve Unvan Olarak Hâfız Terimi*, 38.

¹¹³ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Bustî, thk. Muhammed Abdülmuîd Han, *es-S. ikât* (Haydarâbâd: Dâiretu’l-Me’ârifî’l-Usmâniyye, 1393/1973), 7/442; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 25/132-133; Zehebî, *Siyeru alâmi’ n-nübelâ*; 9/76-77; İbn Hacer, *Tehzîbü’l-tehzîb*, 9/139.

¹¹⁴ Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, 2/144.

¹¹⁵ Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, 3/13; Süyûtî, *Tabakâtü’l-huffâz*, 337.

yukarıda sayılan unvanlar, muhaddisler için tek başına ta'dîl ve tevsîk anlamına gelmemektedir.¹¹⁶

Şâzekûnî'nin "hâfız" olarak kayıtlara geçip bu unvanla meşhur olması, onu "mecruh" olmaktan kurtaramamıştır. Zira "Ta'n Noktaları" başlığında ele alınan kusurların bir kısmı iddia olmakla beraber onun adalet ve zapt vasfını yitirdiği anlaşılmıştır.

Sonuç

Çalışmamızda kaynaklarda farklı özelliklerle tanıtılan Süleymân b. Dâvûd eş-Şâzekûnî'nin hicrî 234 yılında İsfahan'da vefat ettiği tespit edilmiştir.

Kaynaklarda "ahfezu'n-nâs" olarak tanıtılan Şâzekûnî'nin ilmî meclislerde müzakerelere katıldığı ve hadis yazmak için Kûfe, İsfahan ve Bağdat'a birçok kere rihle yaptığı anlaşılmaktadır.

Şâzekûnî'nin bir râvi olarak sadece Ehl-i sünnet kaynaklarında değil Şîa hadis kaynaklarında da çoğu el-Minkarî nisbesiyle olmak üzere yer aldığı tespit edilmiştir. Şâzekûnî, rivayet kaynaklarında birçok adla zikrolunmuştur. Ancak herhangi bir nisbe kullanmadan sadece "Süleymân b. Dâvûd" adıyla senedlerde gelmesi, benzer isimlerin çok olmasından dolayı tedlîs yapılma ihtimalini artırmaktadır.

Şâzekûnî'nin rivayetlerinin *Kütüb-i Sitte*'de bulunmadığı, onun rivayetlerine en fazla yer veren muhaddisin Taberânî olduğu ayrıca Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin mevcut hadis kaynakları içinde ondan doğrudan hadis rivayet eden muhaddis olduğu tespit edilmiştir.

Şâzekûnî'nin hadiste yalan söylemek, isnadlar uydurmak, günlük hayatta yalan söylemek, başkasına ait bir tasnifatı alıp kendi tasnifi gibi nakletmek, hocasından duymadığı bir hadisi ondan duymuş gibi rivayet etmek, hadis hırsızlığı yapmak, içki içmek, kitaplarını kaybetmek, sahip olduğu ilmî vasıfları ömrünün sonlarında yitirmek gibi çoğu adalet vasfıyla ilgili olmak üzere birçok noktada ta'n edildiği anlaşılmaktadır.

Aynı dönemde yaşayan âlimler arasında akran rekabeti olması mümkündür. Söz konusu cedeli seven, tartışmacı bir karakter olduğu anlaşılan Şâzekûnî olunca, kendine düşmanlar üretmesi şaşırtıcı olmaz. Bu çerçeveden hareketle Ali b. el-Medî'nin Şâzekûnî aleyhine söylediği; "hadis uydurdu" ve daha başka suçlamaları ihtiyatla karşılamak gerekir. Diğer taraftan aynı dönemi paylaşmasına rağmen onu uzun süre tanıyan ve "râvi tenkidi" hususunda ondan istifade eden Ahmed b. Hanbel, onun zamanla elbiselerinin uzun olduğunu ve değişik bir tavır

¹¹⁶ Kandemir, "Hâfız", 15/79.

sergilediğini vurgulamıştır. Bu iki akran değerlendirmesinden Ahmed b. Hanbel'in tenkidinin daha mutedil ve daha isabetli olduğu kanısındayız.

Şâzekûnî'nin mütkin bir hâfız olarak kayıtlara geçmesi, onu tek başına adalet sahibi bir râvi olduğu anlamına gelmez. Bir unvan olarak kullanılan bu kelimenin ta'dîl lafzı olabilmesi için "sıkatün hâfızün", "sıkatün âkilun hâfızün" gibi râvinin güvenilir olduğunu belirten başka lafızlarla gelmelidir. Nitekim "hâfız" unvanıyla meşhur olduğu halde cerh edilen; Ebû Muâviye, Ebü'l-Abbas Muhammed b. Yûnus el-Küdeymî ve Ebû Bişr Ahmed b. Muhammed el-Mus'abî gibi râviler de mevcuttur.

Cerh ve ta'dîl âlimlerinden sadece İbn Hibbân, Şâzekûnî'yi tevsîk etmiş, bunun dışındaki âlimler ise onu farklı noktalarda ta'n etmişlerdir. Yaşadığı süreç ile ilgili bilgi veren kaynakları "bütüncül bir bakışla" irdelediğimizde onun kendi döneminde bazı hususlarda temayüz ettiği, ilerleyen yıllarda bu vasıflarına halel gelecek tutumlar sergilediği, kitaplarını kaybettiği için ezberden hadis rivayetinde hatalar yaptığı, bilerek hadis uydurmadığı, vehm sahibi bir râvi olup "i'tibar" için rivayetlerinin alınabileceği görülmektedir.

Kaynakça/References

- Âcurrî, Muhammed b. Hüseyin. *Kitâbü's-Şerîa*. thk. Abdullah b. Amr b. Süleymân. 5 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, ts.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *Feđâilü's-şahâbe*. thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas. 2 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1982.
- Alî el-Kârî, Nûrüddîn b. Sultân Muhammed el-Herevî. *Şerhu nuhbeti'l-fiker fi Mustalehi ehli'l-eser*. thk. Muhammed Nizâr Gamîm vd. Beyrût: Dâru'l-Erkâm, ts.
- Âşıkkutlu, Emin. "Cerh ve Ta'dîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/394-401. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2011.
- Begavî, Ebü'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed. *Mucemü's-şahâbe*. thk. Muhammed el-Emîn b. Muhammed. 5 Cilt. Kuveyt: Dâru'l-Beyân, 1421/2001.
- Bulgurcu, Kahraman. *Ebû Ya'lâ el-Mevsilî ve Müsnedi*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2021.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2002.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *et-Târîhu'l-evsaf*. thk. Mahmûd İbrâhim Zayid. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Va'î, 1397.
- Cûzekânî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. İbrâhîm. *el-Ehâdis ü'l-ebâtîl ve'l-menâkîr ve's-şihâh ve'l-meşâhîr*. thk. Abdurrahman b. Abdülcebbâr el-Firyevâî. 2 Cilt. Hindistan: Dâru'd-Da'veti't-Ta'limiyye, 1422/2002.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Edebiyatı*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2012.
- Ebû Avâne, Ya'küb b. İshâk el-İsferâyînî. *el-Müsned (Müstahrec)*. thk. Eymen b. Arîf ed-Dımaşkî. 5 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1419/1999.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 7 Cilt. Suriye: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 5. Basım, 1430/2009.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsbehânî. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-aşfiyâ*: 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1416/11995.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ. *el-Mu'cem*. Faysalâbâd: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1407/1986.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ. *el-Müsned*. thk. Hüseyin Selîm Esed. Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404/1983.

- Ebü'ş-Şeyh, Abdullâh b. Muhammed el-İsfahânî. *Ṭabaḳâtü'l-muḥaddisîn bi-İsfahân ve'l-vâridîne aleyhâ*. thk. Abdülgafûr Abdülhak Hüseyin el-Belûşî. 4 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1412/1991.
- Harâitî, Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed. *Mekârimü'l-aḥlâk ve me'âlihâ*. thk. Eymen Abdülcâbir el-Buhayrî. Kahire: Dâru'l-Âfâki'l-'Arabiyye, 1419/1998.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Câmi' li-aḥlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*: thk. Mahmûd et-Tahhân. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1403/1983.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Faḳîh ve'l-mütefaḳkih*. thk. Ebû Abdurrahman Âdil b. Yûsuf el-Azzâzî. 2 Cilt. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1417/1996.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Kifâye fi (marifeti uşûli) ilmi'r-rivâye*. Haydarâbâd: Dâiretu'l-Me'ârifî'l-'Usmâniyye, 1357/1938.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Şerefü aşḫâbi'l-ḥadîs*. thk. Mehmet Sait Hatipoğlu. Ankara: Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, ts.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd ve züyûlihî*. thk. Mustafa Abdalbaki Atâ. 24 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1996.
- Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Ebî Bek. *Mecmau'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*. thk. Husâmuddîn Kudsî. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414/1994.
- İbn Adî, Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fi du'afâi'r-ricâl*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd vd. 9 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1998.
- İbn Asâkir, Alî b. el-Hasen ed-Dımaşkî. *Târîhu medîneti Dımaşk*. thk. Amr b. Ğurâme el-Amrevî. 80 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*. 9 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1271/1854.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *Tehzîbü't-tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Matba'atu Dâireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1326/1908.
- İbn Hacer, Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî. *en-Nüket 'ala kitâbi İbni's-Salâh*. thk. Rab' b. Hâdî. 2 Cilt. Medine: el-Câmi'atü'l-İslamiyye, 1404/1983.
- İbn Hacer, Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Lisânü'l-Mîzân*. thk. Abdulfettâh Ebû Gudde. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed el-Bustî. *es-Sıḳât*. thk. Muhammed Abdülmuîd Han. 9 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretu'l-Me'ârifî'l-'Usmâniyye, 1393/1973.

- İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn b. Mukerrem. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 1414/1993.
- İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk el-İsfahânî. *Fethü'l-bâb fi'l-künâ ve'l-elkâb*. thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî. Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1417/1997.
- İbn Sa'd, Muhammed el-Hâşimî. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî el-Bağdâdî. *el-Mevdûât*. thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân. 3 Cilt. Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1386/1966.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî el-Bağdâdî. *el-Muntazam fi târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ vd. 19 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî el-Bağdâdî. *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-eğâdîs-i (ahbâri)'l-vâhiye*. thk. İrşâdüllhak el-Eserî. 2 Cilt. Fayalâbâd: İdâretü'l-Ulûmi'l-Eseriyye, 1401/1981.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî el-Bağdâdî. *Menâkıbü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî. Mısır: Dâru Hicre, 1409/1988.
- Kandemir, Yaşar. "Hâfız". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/78-80. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Kurt, İsmail. "Ricâl Tenkidinde Teâruz: Râvî'nin Tevsik ve Tekzib'i Özelinde". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 22/2 (2022), 739-758.
- Küleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb er-Râzî. *el-Kâfi fi'l-ilmî'd-dîn*. 10 Cilt. Tahran: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1395/1975.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâluddîn Yûsuf b. Abdirrahmân. *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbüri. *el-Câmi u's-şâhih*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. 5 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâit-Türâsî'l-'Arabî, ts.
- Özçelik, Fikret. "Râvilerin Cerhine Delalet Eden Lafızlar: İbn Ebî Hâtim Örneği". *Artuklu Akademi* 4/2 (2017), 51-74.
- Özçelik, Fikret. *Hadis Usûlünde Râvi Değerlendirme Metodu -İbn Ebî Hâtim Örneği-*. İstanbul: Nida Akademi, 2020.

- Râmhürmüzî, Hasen b. Abdirrahmân. *el-Muḥaddis ü'l-fâşil beyne'r-râvî ve'l-vâf*. thk. Muhammed Acâc el-Hatîb. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1404/1984.
- Rûyânî, Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn. *el-Müsned*. thk. Eymen Ali Ebû Yemânî. 2 Cilt. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1416/1996.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *Ṭabakâtü'l-ḥuffâz*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1414/1994.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *Tedribu'r-râvî*. thk. Mâzin b. Muhammed es-Sersâvî. 2 Cilt. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1438/2016.
- Taberânî, Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, 1415/1994.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-evsaṭ*. thk. Târik b. Avadillah b. Muhammed vd. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1415/1994.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Şerḥu me'âni'l-âsâr*. thk. Muhammed Zührî en-Neccâr vd. 5 Cilt. Mısır: 'Alemü'l-Kütüb, 1414/1993.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. Mısır: Mektebetu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen. *Tehzîbü'l-aḥkâm fi şerḥi'l-Muḥni'a*. thk. Hasan el-Müsevî. 10 Cilt. Tahran: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1390/1891.
- Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDV. Yayınları, ts.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr. *eḍ-Ḍu'afâ ü'l-kebîr*. thk. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404/1983.
- Yılmazörnek, Betül. *Ta'dîl Lafzı ve Unvan Olarak Hâfız Terimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Yücel, Ahmet. *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*. İstanbul: M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Zebîdî, Muhammed Abdurrezzak el-Huseynî Ebü'l-Feyz Murtazâ. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. 39 Cilt. Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, 1421/2000.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Mizânü'l-ittidâl fi nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rif, 1382/1962.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru alâmi'n-nübelâ*: thk. Şuayb el-Arnaût vd. 25 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1984.

Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-alâm*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmurî. 52 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2. Basım, 1410/1989.

Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Tezkiretü'l-ḥuffâz*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.